

Åpningen av russiske arkiver kaster nytt lys over Moskva-prosessene. Særlig den dømte Nikolaj Bukharins brev til Stalin griper bolsjevikenes mentalitet.

Avskjed med Stalin

103359

Ut av de sentrale russiske arkiver, som ut av Pandoras eske, flyr det ene dokument etter det andre – og blir publisert. Dokumentene handler ofte om livet, eller rettere sagt om døden – enten brevskriverens eller mot-tagerens.

Blant de mest oppsiktsvekkende oppdagelsene finner vi brev fra bolsjevik-lederen Nikolaj Bukharin, som ikke

KRONIKK

Alexander Kan

Professor i historie

minst er kjent her i landet. Fra fengselet skrev han brev til Stalin, til sin unge kone Anna – som ennå lever – og en bønn om benådning til Det øverste sovjet.

Skrivelsene er både rørende og opprørende, idealistiske og skammelige, og reflekterer dermed den kommunistiske bevegelsens egen selvmotsigelse. Bukharins dødsbrev hører til blant de viktigste aktstykker når dette århundres historie skal skrives. Takket være dem forstår man mer av de fengslede bolsjevikledernes mentalitet, og deres oppførsel under de beryktede rettslige iscenesettelsene i Moskva på 30-tallet.

De to lengste brevene er begge forfattet mellom ransakningens avslutning og prosessens begynnelse. Brevet til Stalin er datert 10. desember 1937 og er «fortrolig» (Bukharin ville at bare Stalin skulle lese det). Ja, det er til og med intimt. Det er et avskjedsbrev til en gammel venn, en troskapsed, han forsikrer om sin uskyld, men – og det er viktig – han lover å spille den påtvungne rollen som hovedfiende i den forestående prosessen. Han forteller om sine hallusinasjoner: Han så Stalin og hans avdøde kone, som ba Stalin benåde Bukharin.

Bukharins utrettelige teoretiske intellekt maktet å konstruere en «konsepsjon» (hans eget uttrykk) for å rettferdiggjøre

Dødsbrev til Stalin fra Bukharin

prosessene: før-krigstidens situasjon og Sovjetunionens demokratisering (den nye grunnloven var delvis forfattet av Bukharin selv) måtte nødvendigvis føre til utrensning av både skyldige og mistenkte. Sovjets «store sak» krevde at Bukharin deltok i prosessen, likevel ba han Stalin om å eventuelt la ham dø før rettssaken åpnet. I tilfelle dødsdom ville han helst få et dødelig sovemiddel (morfin) og ta avskjed med sin kone og sitt lille barn. I virkeligheten ble Bukharins kone arrestert før prosessen tok til og han selv ble skutt. I tilfelle benådning ba han om å bli sendt til USA for å sette i gang en bred kampanje til støtte for Moskva-prosessene og mot Trotskij (han lovet å bli en «Anti-Trotskij»). Eller han kunne tenke seg å bli sendt til Sibir, nærmere bestemt til Kolyma-området, der han – o hellige enfold! – skulle grunnlegge et universitet, institutter, museer, leirpresse og bli med familien på livstid.

Følgende ord avslutter brevet: «Min indre samvittighet er så pen overfor deg, Koba (Stalins dekknavn fra før oktoberrevolusjonen – min anm.). Jeg ber deg om unnskyldning (en sjelvelig unnskyldning, ikke noe annet). I mine tanker omfavner jeg deg. Farvel for evig og bær ikke nag til din ulykkelige. N. Bukharin.»

Nikolaj Bukharin, kalt Lenins yndling, ble dødsdømt av Stalin, men var villig til å hjelpe diktatoren for å bli benådet. Det viser brevfunn i Moskva som den tidligere sovjetiske historikeren Alexander Kan, nå bostatt i Norge, har gjennomgått.

Til kona skrev han den 15. januar 1938 (brevet ble først lest av henne femti år seinere) helt annerledes. Han var rolig og liksom ved godt mot, han tryglet sine nærmeste om ikke å lese aviser med hans tilståelser. De var avgitt fordi «viktige og meget store interesser krevde det».

Bukharins fengselsbrev, som nå er trykt, viser oss bolsjevikenes blinde og naive hengivenhet til partiet og kommunismens

Uskyldig, men ville hjelpe Stalin

sak. Troskapen ble brukt, eller rettere sagt misbrukt, av forhørslederne i Moskva-prosessene – noe Arthur Koestler ganske riktig gjettet. Den som under de lange forhørene ble utsatt for den verste moralske utpressingen, Nikolaj Bukharin, erkjente skriftlig – under rettssaken også muntlig – sitt politiske ansvar for de oppdiktede forbytelsene til en fingert antisovjetisk blokk. Likevel ble den historiske Bukharin undervurdert av både Koestler og Nordahl Grieg, som skrev om ham i «Ung må verden ennu være».

I rettssalen, ansikt til ansikt med hele verden, var det bare han som systematisk benektet anklagene om å ha arbeidet som terrorist og spion. Kanskje hadde han fått Stalins tillatelse til

det? Spørsmålet er berettiget, for nettopp Bukharins ordføring med den dyktige aktøren Vysjinskij ga prosessen en større grad av troverdighet. Den virket mer rimelig, og dermed sikret Bukharin at propagandaeffekten overfor utlandet økte. Han virket for eksempel overbevisende på den senere nobelprisvinneren i litteratur, Halldor Laxness, som var til stede. Bukharin hadde jo, i brevet vi siterte ovenfor, lovet Stalin å propagandere for prosessene, i tilfelle han ble benådet.

Bukharin er uansett den eneste av Stalins hoveddofre som maktet å skrive systematisk i fengselet, og hvis forfatter-skap KGB eller Stalin selv har bevart. Det blir nå publisert både i hans

Hvorfor tilsto de anklagede?

fedreland og i Vesten: To store avhandlinger om sosialismens kultur og filosofi («Filosofiske arabesker»), en uavsluttet selvbiografisk roman, en diktsamling, og en analyse av datidens internasjonale politiske forhold. Forfatter-skapet viser en åndsnaerværelse uten like: Den prøven han ble utsatt for, vet vi i ettertid var hardere enn det Mussolinis og Hitlers berømte fanger – Gramsci, Dimitrov og Thaelmann – opplevde.